

COLLECTIVE REMEDIES FOR MINORITIES:

A PROCEDURAL PROPOSAL

by Zsolt Körtvélyesi

THESIS SUMMARY / TÉZISEK

Supervisors

Professor Hurst Hannum

Professor Tibor Várady

Submitted to

Central European University

Department of Legal Studies

In partial fulfillment of
the requirements for the degree of

Doctor of Juridical Science

Budapest, 2016

Thesis summary

1) The research hypothesis

There is a gap between minority claims and international minority rights guarantees or minority rights on national levels. Where justified claims are systematically thrown out by both political and judicial bodies, that marks a failure of the legal system to live up to the expectations of law that protects all equally. The thesis argues that there is an area where the rejection of minority rights claims is illegitimate and where a solution is available that does not challenge the basic structure of states and legal systems. I present a proposal that builds on a type of judicial procedure, collective procedures or group litigation, in order to bridge the gap between minority claims that have a decisive collective element and the tendency in many legal systems to screen out such claims as non-enforceable. The proposal covers claims from more past-centered, historical injustice claims, often based on large-scale crimes, to present-day discrimination claims including desegregation in education and language use. The fact, however, that the proposal seeks accommodation without challenging the overall setup means that many autonomy related claims, most importantly territorial autonomy and self-determination, might fall outside the scope of the thesis.

The adoption of a rule allowing for collective procedures, if it targets or is also applicable to the types of claims raised by minorities, will help expand the ability of law and the courts to engage, in more meaningful ways, with minority claims. More specifically, the proposal seeks to expand the ability of the legal system to consider claims, arguments, proof and context that go beyond a strictly individualist approach. The proposal brings important benefits like better access to justice, allowing a challenge to wider social practices and statistical evidence on group-level that is not easy to translate to proof on the individual level; judicial efficiency; contextualization that can tame hidden biases; recognition and empowerment, giving voice to victims.

Judicial group recognition offers various ways to address individual and intragroup variation. This will limit the possible dangers of full and permanent recognition of groups, most importantly the possible limiting effect on group members, in line with liberal multiculturalist accounts. The procedural approach avoids the sensitive question of 'collective minority rights' while allowing the enforcement of claims that can only be construed on the level of groups. The thesis is meant to be a contribution to bridging the gap between minority claims, framed as group rights, and minority rights limited to individuals.

While the thesis seeks to preserve the individual-based liberal view, maintaining that it is ultimately on the individual level that we should measure the benefits of rights enforcement, the expansion of rights enforcement can link back to how rights are conceived. Once rights with an important collective element are endorsed in judicial awards, that can reinforce the group context of rights even for those who are otherwise unwilling to depart from a strict individualist reading of rights.

II) Summary of the analysis

The first part of the thesis addresses the theoretical background of dealing with collective entities, most importantly in law and in political philosophy. The second chapter elaborates on the proposal, its main potentials and possible constraints, discusses the need for collective procedures and the role of groups in human rights litigation aiming at more equality. The remaining three chapters address the various elements of the proposal for 'judicial' 'remedies' for 'groups.' The third chapter discusses the structural questions of what courts can and what they ought to do, in the context of collective procedures and minority claims. The fourth chapter breaks down the term 'remedies,' and considers the goals and the various types of remedies, and how and where collective remedies can be of help. The fifth chapter deals with issues of representation and empowerment, discussing how the presence of the group is possible and beneficial in court procedures. Finally, the concluding chapter reiterates how and where the collective procedural proposal helps in making more responsive courts and a more accommodating legal and political system for minorities.

III) Summary of the conclusions

The proposal presented in the thesis starts with the recognition that law as it stands falls short of many of its promises. The collective procedural solution addresses but one such area, seeking to broaden the sphere where law can make a change and accommodate minority claims. The account offers arguments for a thin theory, building on insights that are largely uncontroversial, to the extent that this is possible. However, a thick theory, a stronger case for collective procedures for minority claims, emerges, provided that one is willing to accept some more controversial but legitimate starting points. These elements include the interests based view of representation; a more public law oriented (or law and economics) vision of tort law, prioritizing deterrence; the recognition of intermediary group interests (in addition to national interests and individual interests).

If the arguments for acknowledging the collective aspect of remedies succeed, and I believe they do, the question is not so much whether we should accept the possibility of collective remedies, but how to deal with this aspect of litigation. Furthermore, a collective procedure can extend the ability of law and litigation to provide effective and adequate remedies, even where we assess the impact on the level of individuals. The 'massification' and the omnipresence of the state means that there are more and more areas where the strictly individual action is neither effective nor adequate. The growing role and reach of the state can be both beneficial and detrimental to minorities. It expands the scope of majoritarian decision-making to areas where there used to be a 'natural autonomy' in the times of a more restrained state and that better satisfied self-government ideals. On the other hand, the state becomes able to penetrate into areas where anti-minority bias used to play out without legal

interference. The proposal seeks to limit the possible threats of the former phenomenon, strengthening the judicial check on majority decisions; and to bolster the latter potential, private enforcement in all areas where law and courts can realistically make a change. The thesis argues that, in limited but important areas, collective procedures can do just this. Before I summarize the potentials of the collective procedural solution, I address the question of where the proposal works, and where it might not.

The proposal works best in areas where there are judicial standards, and pushes further the boundaries of where judicial action can be meaningful. As I see its limitations, it can get far with embracing a group-level view of equality (in the limited sense of countering systemic biases), while it seems to offer less when it comes to claims based on the rights of self-determination. The latter is a terrain with a very thin layer of legal standards, one that is probably better left out of courts – in any case the procedural solution as presented in this thesis does not deal with claims of this type.

The collective procedural approach to minority rights enforcement might best work in cases where there is a strong equality-based claim that fits the substantive legal framework (non-discrimination, minority rights) even if it cannot be fully individualized, there is minimal receptivity from the legal system and, especially in a case where state action is required, a minimum level of political receptivity for the claim. The level of how much of these components is required will depend on the particular type of relief sought by claimants. It is hard to imagine that a claim that meets with harsh opposition from the political bodies representing the majority will succeed. This condition should be conceived as not too demanding in a functioning rule of law state, considering that compliance with court orders will, in those cases, most likely trump even stronger forms of political opposition. Claims that are too much off from what the majority legal system can accommodate as legal (as opposed to political, moral, religious etc.) claims might have a hard time getting court approval.

In other words, the collective procedural solution works best at the margins: where claims have some foundation in substantive legal regulation, but are likely to be thrown out due to a strictly individualist approach; and where claims are not likely to succeed through the political channels, but are also not so harshly rejected as to make compliance with court orders unthinkable. The necessary interplay between the various branches might mean that in certain cases, the judicial response might not be able to fully work out, and the political response to court decisions will alter the outcome. This happened in the case of Aboriginal land claims in Australia, with the legislative branch pushing back and only made small concessions to the minority. The Holocaust claims also reinforced the conclusion that both the court and the political branches play an important role in addressing mass scale violations, especially where the litigation transcends geographical boundaries and stretches through several decades.

Collectivities may live for ever, but traditional compensation might not make sense after too much time has passed, for various reasons. The proposal provides a means to accommodate claims going back far into the past, but it does not tackle the question of how far remedies should go back. It allows for extension, through generations, using the group to connect the generation of the original victims with the generation of the claimants. This might be most

relevant and legitim for the cases where the harm continues to radiate to group members, i.e., the present-based equality logic and the backward-looking compensatory argument are both applicable. The final decision is still left for the court, it can still conclude that injustices have been 'superseded,' but the collective procedural approach makes it possible to consider a remedy at all.

The proposal is also limited in that it is a 'conceptual' proposal and does not provide a blueprint for legislation and litigation. Research to determine the exact design of a collective procedural rule that fits a legal context should be sensitive to that context in particular, a task this thesis did not fulfill. It did not address questions of how exactly the procedure and the courts should look like (domestic or international body; jury, elected or appointed judges; traditional judicial or quasi-judicial bodies); how the financial and other motivating factors should be designed; or where individual 'veto' should be allowed to override the public interest in optimal deterrence. In some cases it should really be up to the individual victim to decide, exclusively, on whether reparation should follow. Similarly to criminal law, prosecution without the will of the victim should follow only in cases where the interest of the closer or wider community warrant this and there is no overriding interest on the side of the victim.

The two most important points of criticism raised against group-based accounts is that (1) collective treatment will necessarily overlook relevant variation within the group, and that (2) it can help and reinforce oppression within the group. In both cases, recognition ends up going against the values it seeks to maintain, on the level of group members, creating a sense of misrecognition and restricting freedom. As the proposal secures recognition of a collective in a limited form, it is less open to the challenge of homogenization. Both the procedure and the remedy can be designed in a way that avoids the danger of overlooking intra-group heterogeneity. Courts can define sub-groups, allowing for differentiation. The method of compensation might be also able to make distinctions, e.g., by applying a formula that compensates more those who were exposed to more serious violations, for a longer time etc.

The proposal, at the same time, acknowledges the dangers of homogenization and oppression, and seeks to minimize them by the judicial oversight that is inherent in court cases. A filter is present in the class action rule, through the fairness hearings and the duty of the court to supervise the process and the remedies – even where the parties end up settling the case. All types of collective procedure should contain similar guarantees, both at the initial recognition and in later stages, e.g., enforcement in case of an intra-group distribution mechanism administered by the group itself, after the collective judicial award. It is important to point out that individual variation is not only a challenge but also an inherent limit on collective procedures: if tensions within the groups are too high, with irreconcilable conflicts of interest, the court should not recognize the group with regard to that particular claim.

The procedural solution grants limited recognition to groups, only applicable for the litigation and the remedies in question. In that it conforms with the requirements of liberty. Will Kymlicka argues that 'a liberal view requires freedom within the minority group, and equality

between the minority and majority group.¹ The procedural proposal seeks to grant limited group recognition in order to advance the cause of equality while maintaining judicial oversight to assure that this move does not threaten internal freedom of the individual members.

The judicial recognition of collectivities is flexible in that the boundaries of the groups can be redrawn depending on the particular procedures and remedies: it is 'updated' with every claim. Political recognition is often seen as 'freezing' difference, at least the relevant cultural difference, in the sense that change might jeopardize the benefits granted. The most common examples would include various traditional indigenous life styles that are often seen as a condition of their special status, so the group recognition also 'locks' these people into their 'distinct culture,' as perceived by the majority, for better or worse. The procedural solution is agnostic as for the types of groups in question, be they indigenous peoples, autochthon groups or immigrants, a central dilemma of minority rights. The proposal seeks to make sure that there is a mutual fit between the group and the particular claim. Yet, this comes at a cost: recognition is uncertain and subject to change and constant challenge. In certain cases the official 'once-and-for-all' recognition might be preferred. Until a group manages to secure such a status, however, limited judicial recognition can provide a solution.

The fact that the proposal seeks to activate judicial intervention in the field of minority recognition means that there will be an area where majority decision-making does not have a say. However, it does not weaken but emboldens democracy, if properly managed. It is precisely the disadvantaged position as a result of sheer numbers that certain minorities ought to be protected, and there is less danger of 'over-empowerment'. Second, recognition under the proposal remains limited also in that it leaves room for democratic decisions. Furthermore, the types of claims I consider are based on rights violations where providing remedy is a legal obligation. Nobody would think it in violation of democratic principles that a particular group of people living in a district whose houses are demolished are entitled to fair compensation without recourse to democratic decision-making.

A legal solution will always be open to the political challenge, the danger that it will 'de-politicize' people and groups, demotivating political participation and fight through political institutions, persuading others by free and democratic means, instead of 'extra-political,' and 'anti-democratic' enforcement, against the will of the majority. This challenge builds on the assumption that fight through court cases is not political action, and that there is a payoff between fighting through courts and fighting through the institutions of majoritarian decision-making. Litigation can itself be part of a larger political challenge to the status quo, raising awareness, showing individual stories, explaining the harm, and formulating the claim, most likely using a rights language that is accessible to many (or showing why that language is too constraining on non-Western cultures). Going to courts in this sense is itself a political action, and it can contribute to the democratic discussions focusing on the claims made by minorities, instead of somehow taking away steam from strictly political struggles. The underlying claim

¹ WILL KYMLICKA, MULTICULTURAL CITIZENSHIP 152 (1995).

of this thesis is that it is better to empower minorities to better make their case through legal means than to leave them without this, even if this risks overriding majoritarian decisions.

The Ontario Law Reform Commission summarized the benefits of class actions, a group litigation method it was considering, as follows: 'judicial economy, increased access to the courts, and modification of the behaviour of actual or potential wrongdoers.'² These apply to the collective procedural solution, in the context of minority claims. The proposal opens the gates wider by building on economies of scale through aggregation and helping standing claims. But the advantages go further than these. It might help in particular in the case of: harms that are not assessable (with ease and efficiency or with adequate certainty) on the individual level, including harms that can only be addressed on the collective level; harms too low to make (individual) litigation pay off; high number of victims and claims; limited funds, allowing the court to make a more just award, e.g., by evening out compensation; no surviving victims or family members; many victims not in the position to sue (fear, lack of information etc.); evidentiary hurdles where contextualization and statistical evidence may provide a decisive input on the award. This altogether makes it less likely that benefits are left with perpetrators. This also means that the proposal reinforces the deterrence effect through higher chances of full compensation. Contextualization means that claimants might be able to present a stronger case by the weight of sheer numbers, and avoid some framing problems that result in the dismissal of the case on technical grounds, for the claims do not fit the individualist framework.

The collective procedure also allows for addressing some biases of law and litigation. Disadvantages are usually not 'given' but created by social practices, law included. As Cass Sunstein argues in the context of disabilities: The 'systemic harm' lies in 'that practices designed by and for the able-bodied predictably create a range of obstacles to the disabled [and it is largely these] practices, and not disability "itself," a highly ambiguous concept' that are responsible for the disadvantages.³ Sunstein's conclusion can be applied to law and litigation: 'The objection from the standpoint of equality is that such systems turn a difference into a systemic disadvantage and must accordingly be justified or changed.'⁴ The collective procedural solution can neutralize, to a certain extent, the inherent biases in decisions by the political branches to recognize or deny recognition to certain groups, by accommodating claims that would otherwise be blocked by the filter of cognizable claims in litigation.

The judicial decision of identifying and accepting a collective party as a claimant will in itself bring a benefit: empowerment and recognition, with the advantages that this brings to groups and individuals alike. It gives voice to victims, recognizes their suffering, presenting it as part of a larger harmful practice. Furthermore, recognition is more likely to be based on a consistent and reasoned decision, subject to the rule of law requirements. Giving voice and face to sufferings on a large scale makes it harder to neglect or downplay the wrongs, both in public discourse and in the process of assessing damages. It is more likely that one can relate to the loss of life perspectives in the case of an individual victim than it is when talking about

² ONTARIO LAW REFORM COMMISSION, REPORT ON CLASS ACTIONS 117 (1982).

³ Cass R. Sunstein, *The Limits of Compensatory Justice*, 33 NOMOS 281, 298 (1991).

⁴ *Ibid.*

a larger group of victims. This way, somewhat paradoxically, the collective procedural solution can strengthen the personal-individual element of the claim. Furthermore, by making victims parties to the case, the assessment of the monetary element might become more nuanced, more adequate and better at reflecting the actual individual variation among members of the victim group. With the potentially stronger impact on public discourse, the collective procedural tool can also contribute to the non-legal effects of litigation, persuading the public and, indirectly, political decision-makers to act. The proposal's potential to strengthen private enforcement of rights can also be read as a boost to the individual, in addition to being a benefit from the point of view of checks and balances.

The proposal should ultimately be read as an argument for using collective procedures to the benefit of minorities, where such procedures are available, and as an argument for adopting such procedural rules, where they are not present and where minorities could benefit from them. Policymakers and those seeking better minority rights enforcement should look into procedural rules and look for ways to better protect these groups and individuals. Norms should be adopted to allow for group litigation and also allow for these rules to be used in the context of minority claims. This can be accomplished through adopting a general collective procedural rule like the class action in the US, but it could also be a specific human rights or targeted anti-discrimination tool only applicable to (parts of) rights litigation.

Politicians and majorities who seek to build a legal system that fulfills more perfectly the equality ideal, as is often the case considering constitutional and other legal commitments to this end, have all the reasons, in my view, to support the adoption of the relevant rules. On the international level, binding and non-binding norms should seek to encourage or, ideally, mandate states to adopt collective procedures. International judicial and quasi-judicial bodies should consider how collective procedures can advance their goals of providing international guarantees, especially in the case of human rights norms. Litigants and rights defenders should lobby for adoption where it has not happened and make use of the device where it is available. Concrete cases should show the possible shortcomings of the norm as it is implemented and should seek revisions accordingly. This should make sure that the innovative potential, the ability of collective procedures to change our perception of rights, in a way that benefits minority claims with substantial collective elements, is maximized.

In particular, the procedural proposal means for judges that they should be ready to accept collective claims and consider collective remedies in the minority context especially where the indivisibility and interdependence of claims would mean that the judgment would anyway have a considerable impact on non-parties (most importantly in the case of injunction) and where individual variation within the victim group would not matter (as in the case of rights enforcement mandated by law and monetary compensation where maximization is the ultimate common interest of claimants). The ability of courts to control representation and provide individual guarantees as well as the benefits for judicial efficiency should give judges confidence that the efforts put in collective procedures pay off. If not else, for the reason that the collective procedure ultimately serves the primary mission of judges: to provide access to justice to claimants, especially to those, like minority members, who are less likely to get adequate attention and due regard from majoritarian decision-making. Considering the

possible majoritarian biases of the court system, judges should be aware that seemingly neutral decisions on narrowing the focus of litigation can arbitrarily exclude otherwise justified claims. The collective procedural approach helps in that it triggers more self-reflection through contextualization and a broader approach to what evidence should be accepted.

Finally, minorities should make use of collective procedures to raise their voices against the biases of legal systems and to increase their ability to address wider problems, to the extent that this is possible through litigation. The central goal of the proposal is to extend this ability of law and courts.

The approach taken by the proposal, accommodating collective claims without upsetting the individualist approach of law and litigation, can be seen as a Trojan horse that helps some minority claims get through the wall of over-individualist legal systems with majority biases, without directly confronting the substantial tenets of majority law. Some may see parts of the thesis as revisiting obvious questions. Others might see the collective procedural proposal as a radical vision that is utopian at best and that has no place in Western legal systems, it is already an oddity in the US and wherever it also popped up. I am inclined to stay in the middle and argue that the proposal is neither obvious, nor impossible. It would serve important goals that align well with the goals of minority rights enforcement. In this, the thesis charts a territory largely untouched in academic discussions: how collective procedures could serve the goal of minority protection around the world, especially in Western jurisdictions where the individualist bent of the legal system and other institutional and social constraints might block many minority claims.

A collective procedural solution that becomes a routinely applied device has the potential to transform the 'common sense' view of how rights can be litigated, reinforcing the legitimacy of the group based view, and ultimately supporting minority claims by helping law accommodate claims that otherwise do not fit the majority legal system. This is a longer term perspective in addition to the more direct benefits of the proposal to enable better access to justice for minority claims, without directly challenging the basic tenets of (Western) legal systems.

IV) Publications by the author on the topic

Kollektív kárpótlás és kisebbségek: őslakos példák [Collective compensation and minorities: indigenous examples], *Pro Minoritate* 19: pp. 48–73. (2009);

Az őslakos népek jogai [The rights of indigenous peoples], *Pro Minoritate* 19: pp. 10–30. (2009)

I) A kutatási hipotézis

Létezik egy szakadék a nemzetközi és állami szinten garantált kisebbségi jogok köre, illetve a kisebbségi igények között. Ahol a politika és a jog rendszerszerűen tagadja meg egyébként legitim igények teljesítését, ott a jogrendszer súlyosan sérti a mindenkit egyenlően védelmező joggal szembeni elvárásokat. A tézis mellett érvel, hogy van egy terület, ahol a kisebbségi jogi igények elutasításának nincs legitim alapja, ugyanakkor van olyan megoldás, amely nem kérdőjelezi meg a fennálló rendet, az államok szerkezetét a jogrendszer alapjait. Olyan javaslatot mutatok be, amely egy eljárási megoldásra, a kollektív vagy csoportos perlésre épít, és ezzel kívánja áthidalni, ahol ez lehetséges, a kollektív elemet tartalmazó kisebbségi igények, illetve az ilyen igényeket rendszerint a jogi kikényszeríthetőségen kívülre utasító jogrendszerek közötti szakadékot. Az elemzés a múltbeli sérelmekre alapított, történelmi és gyakran nagyobb tömegeket érintő követelésektől a napjaink diszkriminatív gyakorlatait ellenző igényekig, például az oktatási deszegregáció vagy a nyelvhasználat ügyéig, számos esettípust vesz alapul. Ugyanakkor az, hogy a javaslat a kisebbségi igények elismerését a rendszer alapjainak megkérdőjelezése nélkül kívánja elérni, azt is jelenti, hogy sok autonómia-alapú igény, így a területi autonómia és az önrendelkezés, kívül esik a vizsgálódás közvetlen fókuszán.

A kollektív eljárás lehetőségének megteremtése – akár kifejezetten a kisebbségi igényekre szabták, akár csak megengedi, hogy ezek érvényesítése során igénybe vegyék – segít abban, hogy a bíróságok és a jog kedvezőbb közeget jelentsenek a kisebbségi igények számára. A javaslat célja ugyanis az, hogy a jogrendszert jobban képessé tegye arra, hogy a szigorúan egyéni megközelítésen túlmenően tudjon értékelni igényeket, érveket, bizonyítékokat és kontextust. A javaslat számos fontos előnyt hordoz: javítja a joghoz való hozzáférést, lehetővé téve a szélesebb társadalmi gyakorlatra és statisztikai bizonyítékokra építő, csoportalapú jogsértések peresítését, ahol nem könnyű meggyőző bizonyítékokat szolgáltatni egyéni szinten; segíti a bírói hatékonyságot; a kontextus hangsúlyosabb értékelésével nehezebbé teszi, hogy rejtett elfogultságok befolyásolják a döntéseket; elismerést és hangot ad az áldozatoknak.

A csoportok bírói elismerése számos lehetőséget nyújt arra, hogy az egyéni és csoporton belüli különbségeket figyelembe vegyünk. A multikulturális megközelítésekkel összhangban a javaslat a csoportok hivatalos és állandó elismerésének legnagyobb veszélyét, főként a csoporttagok esetleges elnyomásának veszélyét, jelentősen korlátozza. Az eljárási megoldásra építő javaslat megkerüli a „kollektív kisebbségi jogok” érzékeny kérdését, ugyanakkor lehetővé teszi olyan igények kikényszerítését jogi úton, amelyek csak csoportszinten értelmezhetőek. A dolgozat ezzel hozzá kíván járulni, hogy csökkenjen a szakadék a csoportjogként értelmezett kisebbségi jogok és a szigorúan egyénekre szabott kisebbségi jogok között.

Miközben a dolgozat végig az egyéni alapú liberális nézőpontból indul ki – amely szerint a jogérvényesítés hatását végső soron egyéni szinten kell mérni –, a javaslat alkalmas arra, hogy visszahasson a jogról alkotott képünkre. Amint végrehajthatóvá válnak lényeges csoportelemmel rendelkező jogok, az azok számára is megerősítheti a csoportba ágyazottság fontosságát, akik egyébként elutasítják a jog szigorúan egyéni megközelítésen túlmutató olvasatát.

II) Az elemzések ismertetése

A dolgozat első része a kollektív szereplők vizsgálatát érintő elméleti kérdéseket tekinti át, elsősorban a jogi és politikai filozófiai érvekre építve. A második fejezet mutatja be részletesen magát a javaslatot, annak lehetséges előnyeit és korlátait, érvel a kollektív eljárások szükségessége mellett, illetve kitér a csoportok emberi jogi pereskedésben betöltött szerepére, elsősorban az egyenlőség célja felől szemlélve. A dolgozat három további fejezete a javaslat különböző összetevőit vizsgálja, a „bírói” „jogorvoslat” lehetőségét „csoportok” számára. A harmadik fejezet vizsgálja annak strukturális kérdéseit, a kollektív eljárások és kisebbségi igények témakörében, hogy mire alkalmasak a bíróságok, illetve milyen célok kell hogy vezéreljék őket. A negyedik fejezet a jogorvoslat különböző céljait és típusait elemzi, és hogy ezekhez hogyan illeszkedik a kollektív jogorvoslat intézménye. Az ötödik fejezet a képviselő és a megerősített érdekképviselő kérdését vizsgálja, bemutatva, hogy a csoport jelenléte miként lehetséges és kívánatos egy bírósági eljárásban. Végül a zárófejezet összefoglalja, hogy a kollektív eljárási javaslat hogyan és milyen esetekben segít abban, hogy a kisebbségek igényeire érzékenyebb bíróságok működjenek, és ezekre nagyobb fogékonyságot mutató jogi és politikai rendszer jöjjön létre.

III) A tudományos eredmények összefoglalása

A dolgozatban bemutatott javaslat annak belátásával kezdődik, hogy a jog jelenlegi formájában számos ígéretét nem képes teljesíteni. A kollektív eljárási megoldás csak egyetlen ilyen területet vizsgált, azzal a célkitűzéssel, hogy erősítse a jog képességét, hogy érvényre juttasson kisebbségi jogokat. A javaslat igyekezett a lehető legszélesebb körben elfogadható maradni, ugyanakkor néhány megközelítés különösen alkalmas arra, hogy a kollektív eljárást megalapozza: a képviselő érdekalapú megközelítése; a kártérítési jog közjogias vagy joggazdaságtan-alapú felfogása, amely az elrettentő hatásból indul ki; a köztes csoportok érdekeinek elismerése (a nemzeti érdekek és az egyéni érdekek mellett).

Ha meggyőző az az érv, hogy a jogorvoslatok, bírói döntések számos esetében rendelkeznek kollektív elemmel, hatással – ahogy reményeim szerint meggyőző –, a kérdés nem az, hogy elfogadjuk-e a kollektív elem meglétét, hanem hogy hogyan nézzünk szembe az így felvetett, és egyébként jórészt szőnyeg alá söpört kérdésekkel. Egy kollektív eljárás alkalmasabb lehet

arra, hogy a jog és a peres eljárás hatékony és megfelelő jogorvoslatot nyújtson, még akkor is, ha a hatást az egyén szintjén mérjük. A tömegesedés jelensége és az, hogy az állam keze egyre inkább mindenhova elér, azt jelenti, hogy egyre több olyan terület van, ahol a szűk egyéni jogérvényesítés sem hatékony, sem megfelelőnek nem tekinthető. Az állam növekvő szerepe és hatása egy kisebbség számára lehet áldás és átok is. Kiterjeszti a többségi döntés határát olyan területekre is, ahol korábban egyfajta „természetes autonómia” volt jellemző, egy korlátozottabb állami működés alatt, és amely jobban megfelelt az önkormányzás ideáljának. Ez a változás ugyanakkor azzal is jár, hogy az állam képes olyan területekre behatolni, ahol a kisebbségellenes előítéletek korábban külső jogi beavatkozás nélkül érvényesülhettek. A javaslat igyekszik a korábbi esetekben testet öltő veszélyt korlátozni, a többségi döntések feletti bírói kontroll erősítésével; ugyanakkor igyekszik az utóbbi potenciált kiteljesíteni, erősítve a magánkezdeményezésű kikényszerítés lehetőségét minden területen, ahol a jog és a bíróságok érdemi változást hozhatnak. A dolgozat amellet érvel, hogy korlátozott, de fontos területeken a javaslat éppen ezt képezt elérni. Mielőtt összefoglalom a kollektív eljárási megoldás által nyújtott lehetőségeket, röviden bemutatom, hol működik a javaslat, és milyen kérdések kezelésére tűnik kevésbé alkalmasnak.

A javaslat legjobban olyan igények esetében nyújt megoldást, ahol léteznek bírói úton alkalmazható jogi mércék, itt tudja bővíteni azon problémák körét, ahol érdemi bírói megoldás várható. Bár meglehetősen jól teljesít a javaslat, amikor a csoportszintű egyenlőségi felfogás alkalmazásáról van szó (amennyiben alkalmas lehet arra, hogy a rendszerszerű részrehajlást ellensúlyozza), kevésbé tűnik megfelelő megoldásnak az önrendelkezési jogra alapított igények érvényesítése esetében. Az utóbbi esetében nagyon gyenge a jogilag értelmezhető és alkalmazható előírás, ezért nem biztos, hogy a bíróságok a legalkalmasabbak az erre épített igények értékelésére – mindenesetre a dolgozat nem foglalkozik ilyen igényekkel.

A kisebbségi jogok érvényesítésének kollektív eljárási megközelítése leginkább olyan esetekben látszik hatékony megoldásnak, amikor van egy erős egyenlőség alapú igény, amely illeszthető a jogi környezetbe (diszkrimináció tilalma, kisebbségi jogok), még akkor is, ha ez egyébként nem tökéletesen egyéniesíthető, és jelen valamiféle befogadókészség a jogrendszer részéről, továbbá – különösen, ha ahol szükséges lehet állami intézkedés – van minimális politikai fogadókészség is. Az, hogy ezekből melyik mennyire fontos előfeltétel, a követelés típusától függ. Nehéz elképzelni, hogy sikerrel jár egy olyan igény, amely a többséget képviselő politikai intézmények erős ellenkezésével találkozik. Ez a feltétel nem tűnik túl nehezen teljesíthetőnek, jogállami működést feltételezve, mivel ekkor a politikai ellenkezés esetében sem várható, hogy figyelmen kívül hagynák a kisebbségnek kedvező bírói döntést. Azon igények esetében, amelyek túlzottan távol esnek az olyan típusú igényektől, amelyeket a többségi jogrendszer jogi úton érvényesíthető – tehát nem pusztán politikai, erkölcsi, vallási stb. – igényekként elismer, ez a körülmény önmagában nehezzé teheti a bírói elismerést.

A kollektív eljárási megoldás leginkább a „végeken” lehet működőképes: ahol az igénynek van jogi alapja, de a szigorúan egyéni szintre korlátozott megközelítés alapján könnyen elutasítanak; és ahol az igény nem nagy eséllyel kap politikai támogatást, viszont a politikai ellenkezés sem olyan erős, hogy elképzelhetetlenné tenné, hogy egy kisebbségnek kedvező döntést végrehajtsanak. A különböző hatalmi ágak közötti együttműködést feltételező

igények esetében a bírói döntést követő válaszlépések jelentősen befolyásolhatják az ügy kimenetelét – ahogy ez Ausztráliában a földekkel kapcsolatos aboriginal igények esetében történt. A Holokauszt-igények története szintén azt a képet erősíti, hogy a bíróságok mellett a politikai hatalmi ágak is fontos szerepet játszanak olyan esetekben, ahol széleskörű jogsértésre került sor, és ahol a pereskedés tágabb horizontokat ölel fel: térben országhatárokon lép át, időben pedig évtizedeket.

Meglehet, hogy a csoportok örökké élhetnek, de a kártérítés megfizetése hosszabb idő elteltével már nem biztos, hogy megfelelő eszköz. A javaslat megoldást kínál arra az esetre, ha az igények messze a múltba nyúlnak, ugyanakkor nem vizsgálja azt a kérdést, hogy meddig lehet időben visszamenni. Eljárási értelemben lehetővé teszi, hogy nemzedékekkel korábbi igényeket is érvényesítsenek, pusztán azért, hogy arra a csoportra fókuszál, amely összeköti az eredeti áldozatokat és a jelenkori kérelmezőket. Ez különösen abban az esetben lehet igazolt, ha az eredeti jogsértésnek van olyan továbbhatása, amely kivetül a csoporttagokra, tehát a jelenre fókuszáló egyenlőségi megközelítés és a múltba néző kompenzációs érv egyaránt működik. A javaslat alapján a végső döntés ekkor is a bíróság kezében van, amely juthat arra is, hogy az igényeket felülírta az idő – viszont az eljárási megoldás lehetővé teszi, hogy egyáltalán sor kerüljön érdemi vizsgálatra.

A megoldás korlátozott abban az értelemben is, hogy elvi javaslatként jelenik meg a dolgozatban, és nem jut el konkrét jogalkotási ajánlásig. Ennek elsődleges oka, hogy a dolgozat nem vállalkozott egyes jogrendszerek beható vizsgálatára, amely nélkül azonban nem szerencsés jogalkotási javaslatot tenni. Nem vizsgálja a szöveg azt a kérdést sem, hogy pontosan hogyan nézne ki az eljárás és az eljáró szerv (állami vagy nemzetközi testület; esküdtszék, választott vagy kinevezett bírák; hagyományos bírói szervek vagy kvázi-bírói testületek stb.); a pénzügyi és egyéb ösztönzőket milyen módon érdemes meghatározni; és hogy mikor engedhető meg az egyéni vétő, a csoporttal szemben, illetve az optimális elrettentésre alapított közérdekekkel szemben. Lesznek olyan esetek, ahol valóban az egyéni áldozatra kell végső soron bízni a döntést, hogy fellép-e igénnyel vagy sem. A büntetőjoghoz hasonlóan az áldozat erre irányuló akarata nélkül csak akkor folyhat eljárás, ha a szűkebb vagy tágabb közösség érdeke ezt diktálja, és nincs ezt felülíró egyéni érdek az áldozat oldalán.

A csoportalapú megközelítéssel szembeni két legfontosabb kritika, hogy a kollektív megközelítés szükségképpen figyelmen kívül hagyja a csoporton belüli eltéréseket; és hogy erősítheti a csoporton belüli elnyomást. Mindkét esetben, a csoport elismerésének célja az ellentétébe fordulhat át: az egyén el-nem-ismerésébe, szabadságának korlátozásába. Mivel a javaslat korlátozott elismerés mellett érvel, kevésbé van kitéve az ilyen típusú, homogenizációt sérelmező bírálatnak. Mind az eljárás, mind a megítélt jogkövetkezmény kialakítása figyelemmel lehet arra, hogy elkerüljük azt a veszélyt, hogy ne vegyünk tudomást a csoporton belüli eltérésekről. A bíróság meghatározhat alcsoportokat, amelyek esetében differenciált megközelítést alkalmazhat. A kártérítésre meghatározott formula figyelembe vehet egyéni szempontokat az áldozati csoporton belül, például a jogsértések súlya, időtartama alapján.

A javaslat ugyanakkor elismeri a homogenizáció és elnyomás veszélyét, és egyúttal csökkenti is azt, hiszen olyan bírói utat kínál, amelyben a független kontroll a rendszer részét képezi. Az

Egyesült Államokban alkalmazott *class action* eljárás során ezt szolgálják a megfelelőségi tárgyalások (*fairness hearings*) és a bíróságnak az a kötelezettsége, hogy felügyelje az eljárást és a kártérítés teljesítésének folyamatát akkor is, ha egyébként a felek egyezsége jutottak. A kollektív eljárások valamennyi formájánál szükség van hasonló biztosítékokra, mind a kezdeti, elismerési szakaszban, mind a későbbiekben, például a kollektív kártérítést a csoporton belül szervezett elosztási mechanizmus követi. Fontos megjegyezni, hogy az egyéni eltérések nem csak kihívást jelentenek a csoportos megoldások számára, de érdemi korlátot is: ha a csoporton belül különbségek és ellentétek túl erősek, a bíróság nem fogja elismerni a csoportot, mint az igények hordozóját. Az eljárási megoldás korlátozott elismerést nyújt a csoportoknak, amely kizárólag a meghatározott per és igény keretei között érvényesül. Ezzel a szabadságalapú megközelítések fontos feltételét teljesíti. Will Kymlicka szerint „a liberális nézet a kisebbségi csoporton belüli szabadság, illetve a többségi és kisebbségi csoport közötti egyenlőség biztosítását követeli meg.”⁵ Az eljárási javaslat korlátozott elismerést nyújt, hogy elősegítse az egyenlőségi célt, miközben a bírói felügyelet révén garantálja, hogy ez nem jelenti egyúttal a csoporttagok szabadságának sérelmét.

A csoportok bírói elismerése rugalmas megoldás, mivel a csoport meghatározásánál követheti a kérdéses eljárást és igényt, azonos kisebbségi csoport esetén is eltérhet a csoporthoz tartozás kritériuma az egyes igények és eljárások esetén. A politikai elismerés ezzel szemben gyakran „befagyasztja” a különbségeket, legalábbis a releváns kulturális különbségeket, amennyiben az ezekben bekövetkezett változás adott esetben az elért előnyöket sodorhatja veszélybe. A leggyakoribb példa az őslakosok hagyományos életmódja, amelyet gyakran előfeltételként kezelnek a különleges státusz megszerzésénél és megtartásánál: tehát az elismerés egyúttal „bezárja” a kisebbséget a „sajátos kultúrába”, ahogyan azt a többség látja. Az eljárási megoldás nyitott abban az értelemben, hogy nem függ a kisebbségi csoportok különböző besorolásától – amely egyébként a nemzetközi kisebbségi jogok egyik központi kérdése –, alkalmazható például őslakos vagy bevándorló csoportok esetében is. A javaslat célja annak biztosítása, hogy a csoport és az igény kölcsönösen megfeleltethető egymásnak. Ugyanakkor mindennek hátulütőjeként az elismerés bizonytalan marad, és folyamatos változások és versengések tárgya lehet. Vannak esetek, ahol a hivatalos, stabil elismerés a vonzóbb megoldás. Amíg azonban egy csoportnak nem sikerül ezt a biztosabb státuszt kiharcolnia, a korlátozott bírósági elismerés is megoldást jelenthet.

A javaslat bírói megoldást kínál a kisebbségi elismerés területén, tehát egyúttal meghatároz egy kört, ahol a többségi alapú döntés nem játszhat szerepet. Ugyanakkor, ha megfelelően alkalmazzák, a javaslat nem gyengíti, hanem erősíti a demokratikus működést. Egyrészt pontosan a számbeli-erőbeli hátrány igazolja a kisebbségek védelmét, tehát kevésbé áll fenn annak a veszélye, hogy „túlhatalmat” biztosítunk. Másrészt a javaslat annyiban is korlátozott, hogy helyet hagy demokratikus döntéseknek. Végül a dolgozatban vizsgált igények olyan jogsértéseken alapulnak, ahol a jogorvoslat jogi kötelezettség. Nem tarthatjuk a demokratikus elv sérelmének, ha egy meghatározott körzetben élők házait leromboljuk, és az ezért járó kártalanítást automatizmus és nem demokratikus döntés alapján fizetik ki.

⁵ WILL KYMLICKA, MULTICULTURAL CITIZENSHIP 152 (1995).

Egy jogi megoldás mindig bírálható úgy, hogy a depolitizálás veszélyét hordozza, amely negatívan befolyásolja a politikai részvételt, azt, hogy az érintettek politikai intézményeken, szabad és demokratikus eljárásokon keresztül, mások meggyőzésével érjenek el sikert, ne pedig „politikán kívüli”, „antidemokratikus” kikényszerítés útján menjenek szembe a többségi akarattal. Ez a vád azon a feltevésen alapszik, hogy a bírói jogérvényesítés maga kívül esik a politikai igényérvényesítés körén, és hogy a két típusú fellépés közötti választás zéró összegű játszmaaként írható le. A pereskedés maga is része lehet egy tágabb politikai stratégiának a *status quo* megváltoztatására, élve a figyelemfelkeltés eszközével, egyéni történeteket és sérelmeket mutatva be, valószínűleg építve arra a jogosultság-alapú nyelvre, amely sokak számára érthetően írja le a követelést – vagy éppen arra mutatva rá, hogy ez a nyelvhasználat mennyiben zárja ki egyes nem-nyugati kultúrát ért sérelmek peresítését. Ebben az értelemben a bírósághoz fordulás maga is politikai cselekvés, amely alakíthatja a demokratikus közbeszédet, ráirányítva a figyelmet egyes kisebbségi igényekre. Nem arról van szó tehát, hogy a pereskedés egyértelműen teret venne el a többségi döntéshozataltól.

Az Ontario Jogi Reformbizottság az alábbiakban foglalta össze a *class action*, az általa vizsgált csoportos perlési megoldás előnyeit: „pergazdaságosság, könnyebb joghoz való hozzáférés, valamint a tényleges és potenciális jogsértők magatartásának alakítása”.⁶ Ezek vonatkoztathatóak a kisebbségi igényekre kidolgozott kollektív eljárási megoldásra is. A javaslat tágabbra nyitja az igazságszolgáltatás kapuit, a méretgazdaságosságot segítő aggregáció és a peresíthetőség erősítése révén. Az előnyök azonban túlmutatnak ezen a körön, és kiterjed a következő esetekre: olyan károokra, amelyeket lehetetlen, nehéz vagy nem gazdaságos egyéni szinten felmérni, beleértve az olyan típusú károkat, amelyek csak csoportszinten orvosolhatóak; olyan károokra, amelyek túl alacsonyak ahhoz, hogy az egyéni peresítés gazdaságos legyen; nagy számú áldozat és igény esetében; korlátozott vagyon esetében, ahol igazságosabb rendezés érhető el, ha a bíróság arányosítja a kifizetéseket; ahol nincs túlélő áldozat vagy hozzátartozó; ahol nincs olyan áldozat, aki peresítene, például félelemből vagy információhiány miatt; bizonyítási nehézségek esetén, ahol a kontextusba helyezés és a statisztikai bizonyítékok döntő hatást gyakorolhatnak az ügy kimenetelére és a károk meghatározására. Mindez együttesen hozzájárulhat ahhoz, hogy kevesebb esetben fordul elő, hogy a károkozásból fakadó haszon az azt előidéző felet gazdagítsa. A teljes kártérítés gyakoribb alkalmazásával egyúttal nő a jog elrettentő ereje. A kontextus fontos lehet annyiban, hogy az igény érvényesítői pusztán az esetek számának bemutatásával erősebb pozícióba kerülhetnek, és csökkenthetik azt a veszélyt, hogy a per által nyújtott keretek, akár technikai alapon, elutasításhoz vezetnek, például mert egyetlen személy jogérvényesítésénél a bíróság nem hajlandó a tágabb összefüggéseket figyelembe venni.

A kollektív eljárás lehetővé teszi, hogy kezeljük a jog és a bíróságok elfogultságát néhány területen. A hátrányok jellemzően nem eleve adottak, azokat a társadalmi gyakorlat, köztük a jog működése konstruálja. Cass Sunstein a sérültek kapcsán így fogalmaz: A „rendszerszintű sérelem” abból fakad, „hogy a nem fogyatékkal élők által és számukra kialakított gyakorlatok egy sor akadályt hoz létre a fogyatékkal élők számára[, és jórészt ezen] gyakorlatok, nem pedig önmagában a fogyatékoság – egy meglehetősen nehezen megragadható fogalom” – felelős

⁶ ONTARIO LAW REFORM COMMISSION, REPORT ON CLASS ACTIONS 117 (1982).

a hátrányokért.⁷ Sunstein következtetése alkalmazható a jogra és a bírósági jogérvényesítésre: „Az egyenlőség alapú ellenvetés úgy szól, hogy a hasonló rendszerek a különbségeket rendszerszintű hátrányokká alakítják, ezért maguk is igazolásra vagy felülvizsgálatra szorulnak.”⁸ A kollektív eljárási megoldás alkalmas arra, hogy bizonyos mértékig semlegesítse a politikai döntéshozatal elfogultságát, amikor bizonyos csoportokat elismer, vagy megtagadja az elismerést, mégpedig azzal, hogy lehetővé teszi olyan igények bírói kikényszerítését, amelyek egyébként fennakadnának a peresíthetőség szűrőjén.

Az a lépés, hogy a bíróság azonosítja és elfogadja a csoportot mint kérelmezőt, maga is része a jóvátételnek: a megerősítés és elismerés a csoportoknak és az egyéneknek egyaránt fontos. Hangot ad az áldozatoknak, elismeri a szenvedésüket, egy szélesebb körben érvényesülő káros gyakorlat keretébe helyezve. Az elismerést ráadásul nagyobb eséllyel kíséri következetes és alátámasztott döntés, amely megfelel a jogállamiság követelményeinek. Az, hogy hangot és arcot adunk a nagyobb léptékben zajló jogsértéseknek, nehezebbé teszi, hogy az intézményrendszer és a társadalom ne vegyen azokról tudomást. Valószínűbb, hogy az egyes szenvedőt ért hátrányhoz viszonyulni tudunk, mintha csak egy nagyobb, személytelen csoportot ért kárról lenne szó. Így, némileg paradox módon, a kollektív eljárási megoldás segítheti a személyes-egyéni oldalt. Azáltal továbbá, hogy az egyes áldozatok peres fellé váltnak, a kár felmérése is pontosabbá válhat, amely jobban tükrözi az egyes csoporttagok közötti különbségeket. Az eljárás nagyobb befolyással lehet a közbeszédre, ami erősítheti a per nem jogi hatásait, így azt, hogy meggyőzze a többségi társadalmat és, áttételesen, a politikai döntéshozókat. A javaslat azon erénye, hogy szélesíti a jogok magánúton történő kikényszerítését, nagyobb hatalmat és szabadságot ad az egyén kezébe, valamint fontos elem a fékek és ellensúlyok működésében is.

A javaslat célja végső soron annak bemutatása, hogy a kollektív eljárás hogyan fordítható a kisebbségek javára, ahol ilyen eljárási megoldások rendelkezésre állnak, és hogy miért fontos hasonló lehetőségek megteremtése ott, ahol még nincsenek, de ahol a kisebbségek számára ez fontos előrelépést jelentene. A döntéshozóknak és a kisebbségi jogok jobb végrehajtásáért dolgozóknak érdemes az eljárási szabályokat is megvizsgálniuk annak érdekében, hogy jobb védelmet kapjanak az érintett csoportok és egyének. A csoportos perlést lehetővé szabályokat kell elfogadni, illetve lehetővé tenni, hogy ezeket alkalmazni lehessen kisebbségi igények esetére is. Ez elérhető általános kollektív eljárási szabály megalkotásával, mint az Egyesült Államokban a *class action*re vonatkozó szabályozás, de elképzelhető az emberi jogi pereskedésre vagy kifejezetten a diszkrimináció tilalmára szabott megoldás.

Úgy gondolom, hogy az eljárási javaslatot támogatniuk kell azoknak a politikusoknak és a demokratikus többségnek, akik olyan jogrendszert kívánnak működtetni, amely mind jobban valósítja meg az egyenlőségi ideált – ahogy ezt a vállalást alkotmányos és más jogi kötelezettségek egyébként rögzítik. Nemzetközi szinten kötőerővel bíró és azzal nem rendelkező normáknak kell bátorítania az államokat, sőt ideális esetben előírnia számukra, hogy lehetővé tegyenek kollektív eljárásokat. Szükséges lenne a különböző nemzetközi bírói és kvázi-bírói szerveknek megvizsgálni, hogy a kollektív eljárások hogyan segítenék elő azon

⁷ Cass R. Sunstein, *The Limits of Compensatory Justice*, 33 NOMOS 281, 298 (1991).

⁸ *Ibid.*

céljaikat, hogy nemzetközi biztosítékokat nyújtsanak, különösen az emberi jogi előírások esetén. A perben érdekeltek és a jogvédők fel kellene, hogy lépjenek ilyen szabályozás elfogadásáért, ahol erre még nem került sor, és használniuk kell ezt a lehetőséget, ahol már rendelkezésre áll. Konkrét esetekkel kellene tesztelni az elfogadott eljárási szabályt, és ahol szükséges, el kell érni annak megfelelő módosítását. Ez biztosítaná végső soron azt, hogy az eljárásban rejlő újító lehetőség – nevezetesen hogy a kollektív eljárások megváltoztathatják azt, ahogy a jogokra tekintünk, különösen úgy, hogy ez segíti a lényeges kollektív elemmel bíró kisebbségi igényeket – kiteljesedhessen.

Az eljárási javaslat a bíróságok számára mindenképp azt jelenti, hogy nyitottaknak kell lenniük kollektív igények befogadására és vizsgálatára a kisebbségi kérdések területén, különösen ahol az igények közötti szoros kapcsolat vagy azok oszthatatlansága egyébként is azzal járna, hogy az ítélet olyanokra is kihat, akik nem vesznek részt félként az eljárásban (különösen tevéssé kötelezés, intézményi átalakítás, gyakorlat megváltoztatására irányuló bírói döntés esetén), illetve ahol az áldozati csoporton belüli egyéni különbségek nem merülnek fel (például a törvény által előírt kötelező jogérvényesítésből fakadó kártérítési igényeket esetében, ahol valamennyi érintettnek az az érdeke, hogy lehető legnagyobb kártérítést sikerüljön kiharcolni). A képviselő feletti kontroll és az egyéni garanciák lehetősége, továbbá a perhatékonyság előnyei összességében biztosítékot jelent a bíróságok számára, hogy a kollektív eljárások bírói szemmel is megérik a befektetett energiát. Ha másért nem, azért, mert a kollektív eljárás a bíróságok legfontosabb célját segíti elő: igazsághoz juttatni a kérelmezőket, különösen azokat, akik, mint a kisebbséghez tartozók, akik jellemzően kevesebb figyelmet kapnak a többségi döntéshozatalban. A bírósági rendszer lehetséges többségi elfogultsága miatt előfordulhat, hogy a látszólag semleges döntések, amelyek szűkítik a perbe vonható kérdések körét, valójában önkényesen kizárják egyébként legitim igények bírói érvényesíthetőségét. A kollektív eljárás ebben is előrelépést jelent, hiszen komolyabb önreflexióra készteti a bíróságot azzal, hogy felveti a szélesebb kontextus vizsgálatát, illetve annak lehetőségét, hogy tágabb körben fogadjon be bizonyítékokat.

Végül a kisebbségeknek használniuk kell a kollektív eljárásokat, hogy felemeljék a hangjukat a jogrendszer elfogultságaival szemben, és hogy hatékonyabban tudjanak fellépni az átfogóbb problémák ügyében, már amennyire ez pereskedés útján egyáltalán lehetséges. A javaslat fő célja, hogy javítson a jog és a bíróságok azon képességén, erre valóban sor kerüljön.

A javaslat által követett irány, amely úgy kívánja elérni a kollektív igények elismerését, hogy közben az egyénközpontú jog- és perelfogást alapjaiban nem forgatja fel, tulajdonképpen trójai lónak is tekinthető, amennyiben segít bizonyos kisebbségi igényeket, hogy átjussanak a hangsúlyosan egyéni, és többségi részrehajlással terhelt, jogrendszer falán, anélkül, hogy a többségi jog alapelveit kikezdené. Lehet, hogy lesz, aki a dolgozatban vizsgált kérdéseket magától értetődőnek tekinti. Mások a kollektív eljárási javaslatot túl radikálisnak, legjobb esetben is utópisztikusnak tekinthetik, amelynek egyébként sincs helye a nyugati jogrendszerekben, és amely már ott is furcsaság, ahol – mint az Egyesült Államokban – létezik. Magam a két álláspont között maradván úgy gondolom, hogy a javaslat sem nem magától értetődő, sem nem lehetetlen. Fontos erényei vannak, amelyek egyúttal segítik a kisebbségi jogok érvényesítését. Ennyiben a dolgozat olyan területet tár fel, amelyet jórészt figyelmen

kívül hagyott a szakirodalom: hogyan mozdíthatják elő a kollektív eljárások a kisebbségvédelmi célokat szerte a világban, és különösen a nyugati jogrendszerekben, ahol az egyénalapú megközelítés és más intézményi és társadalmi korlátok sok kisebbségi igény érvényesítését ellehetetleníthetik.

Egy kollektív eljárási megoldás, amelynek használata rutinná válik, átalakíthatja felfogásunkat arról, hogy hogyan lehet jogokat bíróság előtt érvényesíteni, megerősítheti a csoportalapú nézet létjogosultságát, és végső soron segítheti a kisebbségi igények kielégítését azzal, hogy lehetővé teszi a jog számára olyan igények befogadását, amelyek egyébként nem illeszkednének a többségi jogrendszer keretei közé. Ez egy hosszabb távú hatása lehet a javaslatnak, amelynek a közvetlen előnye, hogy úgy biztosít jobb hozzáférést a joghoz kisebbségi igények számára, hogy közben nem kezdi ki a (nyugati) jogrendszerek alapját.

IV) A munka témaköréből készült publikációk

Kollektív kárpótlás és kisebbségek: óslakos példák, *Pro Minoritate* 19: pp. 48–73. (2009)

Az óslakos népek jogai, *Pro Minoritate* 19: pp. 10–30. (2009)